

Szigeti Jenő

A SZOMBATOS IMÁDSÁGOSKÖNYV ZSOLTÁRFORDÍTÁSAI

Egy régi szerencsés kutatói véletlen folytán merészkedtem Saulként a próféták közé tolakodni. Még 1979 decemberében ért az a meglepetés, hogy az Egyesült Államok egyik egyetemi könyvtárában egy szimpatikus hölgy elém állt és megkérdezte, hogy magyar vagyok e? Majd egy szakadozott, szemlátomást 17. századi kéziratnak látszó könyvecskét rakott elém az asztalra és megkérdezte, hogy el tudom-e olvasni.¹ A könyvecskének nem volt címlapja, valamikor a 19. század második felében gyenge minőségű papírkötésbe erőszakolták, ami mára már foszladozik. Gerincén néhány kopott héber betű van. Az első oldalak elolvasása után kiderült, hogy egy eddig ismeretlen, külföldre szakadt szombatos imádságos könyv töredékkel van dolgom. Mivel a nagyon rossz állapotban lévő kéziratból csak néhány oldalt tudtam a szigorú könyvtári rendszabályok miatt fénymásolni lemásoltam kézzel, betűhíven az egész 322 oldalas kéziratot. Máig a kézirat kiadásra vár. A hazajövetelem után, a kézitról beszámoltam Dán Róbertnek is, aki jelentősnek és fontosnak tartotta a leletet, és a szombatos imádságos könyv kéziratoss emlékeinek² és szefard forrásainak további kutatását tervezte. Hiszen Péchi Simon a szombatosok legnagyobb „prófétája”, mint köztudott, konstantinápolyi peregrinációja alatt az ottani szefárd zsidó gyülekezet tanházában gyarapította ismereteit.³ Dán Róbert ennek kutatását tervezte, de ebben –sajnos – korai halála megakadályozta. Ez sokat segítene az imádságos könyv anyagának megismerésében. Ehhez a valaki által elvégzendő feladathoz őrzöm az Andrews University könyvtárában található kézirat másolatát.

Sikerült kideríteni, hogy a kézirat hogyan került az egyetem könyvtárába. A kézirat foszladozó borítójának belső oldalán Huenergardt J. F. keze írásával a következő szöveg olvasható: „Hand-written Copy of the Hymn Book of the Ancient Transsylvania Sabbatarian. Written – At least before 1648, during the Regin of Prince Regnet Rákóczy György I. (1631-1635) His regin mentioned in the M ...J.F.H. – J.F. Huenergardt labored in Hungary from 1898-1919. Left Hungary 1919. Feb.2.” Huenergardt szombatos kapcsolatairól már régen tudunk és magyarországi működését is ismerjük.⁴ A kéziratoss imádságos könyv adásvételi szerződését is sikerült az egyetem levéltárába megtalálni. Kovács Márton ezt a kézirat másolatot az öt amerikai magyar h. n. adventista gyülekezeteknek adta el, vagyis ők adták össze a vételárat, melyek hivatalos képviselőit a szerződés felsorolja.⁵ Kovács Márton annak a Kovács Hermann Pálnak a fia volt, akik 1868-ban az erdőszentgyörgyi zsidókhöz csatlakoztak. Az adás-vételi szerződés 1938 július 15.-én New Brunswickben (35. Brookside Ave.) köttetett és a vételár 50 dollár volt.

¹ Andrews University, Berrien Springs MI. J. White Library Heritage Room. Leltári száma 257768.

² A kéziratokat először Deák Farkas: A szombatosok szertartás-könyve. Századok, IX. 1875. 412-414. – vette számba. Legteljesebb felsorolása: Thury Zsigmond: A szombatos kódexek bibliográfiája, különös tekintettel azok énektartalmára. Mezőtúr 1912. – Péchy Simon imádságoskönyvének szövegét a legrégebbi kézirat Bét János, Péchi íródeákja által másolt példány alapján Guttmann Mihály és Harnos Sándor adta ki (*Péchi Simon szombatos imádságos könyve* Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1914. Kiadásukhoz harminc kéziratot vizsgáltak át, ezek közül 25 imádságos könyv kódex (446-447). Dán Róbert már Ürmös Sándor kézírata kapcsán beszélt „e szekta kódexirodalmának még lappangó darabjairól” (A szombatos kódexirodalomhoz. ItK. 1972. 2. 194-197)

³ Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*. Bp. 1987. Akadémia. 123-124.

⁴ Szigeti Jenő: „*És emlékezzél meg az útról!*” Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Bp. 1981. 123-129. – Szigeti Jenő: *Fejezetek a H.N. Adventista egyház magyarországi történetéhez*. Bp. 1985. 77-164. – Rajki Zoltán: *Egy amerikai lelkész magyarországi missziója*. Lucidus K. Bp. 1998.

⁵ A Chchago-i gyülekezetet Varga Gábor, a Toledo-it Mrs. Kummer Secy, a Bridgeport-it D.A Mozar, a Perth Amboy-it Nagy András képviselte, mit a New York-i gyülekezet nevében Huenergardt volt az aláíró.

Az ívek szerkezetéből kitűnik, hogy a kézirat első lapja hiányzik. A könyvben több helyen a lapszámozás nyomai még látszanak. A lapok kopott, ami arra utal, hogy sűrűn használták, forgatták a könyvet. A Guttmann Mihály és Harnos Sándor által sajtó alá rendezett kiadással összevetve a következőket tartalmazza az Andrews Egyetem kézírata. Zárójelben Guttmann-Harnos oldalszámait jól mutatják, hogy a kisadott, legteljesebb kézírathoz képest variálódott, átrendeződött a kézirat. A ránk maradt többi imádságoskönyv kézírattal való összevetése némileg fényt vethet a szombatos imádságos gyakorlat alakulására.

1-5 lap Áldott vagy te mindenható Úr Isten (158-163) Részletek

5-6. 23. Zsoltár (163) – Szövege eltér Péchi Psalteriumától

6-8. Az egy Istenről való vallástétel (163-165)

9-10. (Egy ima a Teremtőhöz aki a földet fundálta)

10. oldal alján új kéz írása Egy rövid fohász: „Uram, igazgass engemet a te igazságodban és az én irigym miatt egyengessed előttem a sz. útaidat most és mind örökkön örökké.
Ámen”

11-25 Minden élőnek lelke áldja a te nevedet (178-184)

25-30 Szombati tefilla (184-186)

31-36 Imádság az uralkodóért. (187-189)

37-39 „Most kezdetik a szombat..” kezdetű ének⁶

39-41 „Már beállott az szent szombat.” Kezdetű ének.⁷

42. „A(z nagy bölcs Eleázá)rnak mondá(sa szerint” (158. variációja)

42-44 (92. zsoltár Péchi Psalteriumából nem Guttmann-Harnos 158-159. zsoltár szövege szerint

45. (93. zsoltár Péchy Palteriuma szerint)

45-47. (Az estvéli köznapiokon való imádság) Guttmann-Harnos 147-148.

47-50. Szeresd a te Uradat, Istenedet

50-53. Bizonyos és erős, tökéletes.. (Részlet az esti köznapi imából Guttmann-Harnos 148-150). stb.

A becses kézirat az imádságokon túl, 27 zsoltárt⁸ és 8 énekszöveget tartalmaz. Ha a zsoltárokat vetjük össze a Szilágy Áron által kiadott Psalteriummal,⁹ néha egyezést, de több helyen jelentős eltéréseket találunk.

Az eddigi Péchy Simon kutatás tisztázta, hogy az imádságos könyv nem egyszerűen egy héber könyv lefordításaként készült, hanem csaknem egy évtizedig, lépésről lépésre bővült az imádságos könyv anyaga. Első rétege még 1629 előtt készülhetett, az utolsó részek 1638 táján.¹⁰ Azt is tudjuk, hogy Péchi munkálkodása nyomán a szombatos kegyesség fokozatosan a zsidó hitgyakorlat irányában módosult. Ez az imádkozás terén is kimutatható. Szövegét a szefárd, spanyol rítusú imakönyvekből válogatta. Péchi Simon, a konstantinápolyi zsidó tanházak egykori hallgatója jól ismerte a hétköznapi és ünnepi imákat és ezekből a szombatosság igényeinek megfelelően fordított.

⁶ RMKT XVII. 5. 27-31. 446-447.

⁷ RMKT XVII. 5. 25-27. 446 – Ez a két ének csaknem minden újabb imádságos könyv kéziratában megtalálható

⁸ Ezek a következők (Zárójelben a kézirat oldalszáma). 23 (5-6; 62-63); – 84. (67-69); 115 (69-72); 93. (77-78); 111 (83-84); – 119 (90-113); – 121 (128-129); - 104 (136-141); – 113 (142-143); – 114 (143-144); - 115 (144-146); - 116 (146-149); - 117 (149); - 118 (149-153); - 67 (168- 169); - 68 (169-174); - 42 (145-173); - 43 ((177); - 102 (216-219); - 1 (245-246) – 2 (246-247); - 3 (247-248); - 4. (248-249); - 14 (250-251). – 8 (252-253); - 34 (316-319); - 90 (320-322)

⁹ Péchi Simon Psalteriuma. Magyar Tudományos Akadémia Bp. 1913. – A székelykeresztúri unitárius gimnázium kézírata alapján. A kézirat ma a kolozsvári III. Akadémiai Könyvtárban található. – Másik kéziratáról (OSzK. Kézirattár Oct.Hung.1166): Dán Róbert: Péchi Simon Psalteriumának variánsai. *Magyar Könyvszemle.* 1972. 3-4. 287-291.

¹⁰ Első bemutatása: Deák Farkas: A szombatosok szertartáskönyve. Századok. IX (1875) 412-414. – Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon.* Akadémia. Bp. 1987. 228-262.

A Psalteriumban még csak a zsolnárszövegekkel való fohászokodásról beszél. Ezt a zsolnáros kegyességet az első zsolná kommentárjában így foglalja össze: „Éjjel és nappal az Isten törvényében gondolkodni. 1. Tanulni jobbulással való cselekedettel az isten törvényét. 2. És valamikor élete keresésére való szorgalmasság nem kényszeríti, sőt abból a kételen szorgalmatosságból is szakasszon mindennap óráat a tanulásra. 3. Ismét szüntelen minden gondjait, dolgai, Isten nevében, annak említésében, segítségre hívásában és áldásában legyenek, szájában legyen szentségesen az Isten neve dolgai közben. 4. Annak felette soha oly nagy szorgalmatossággal ne lehessen, még a tanulást is közbe szakassza az imádságnak óráikor. Kiknek ezek a szentekén él megjegyzett üdök: Éjjélkor vagy első kakas szókor felkelvén ágyából, könnyű öltözéssel, gyúnással engesztelje Istent bűneiről, és zsolnámondásokkal, a mint el vannak osztva egy hétre, Istent dicsírje. Hajnalban napkelte előtt és szintén a tájatt. Délben ebédjét áldáson kezdje, végezze háladáson, és ha éjjel el nem mondhatná a zsolnárt, mondja akkor el. Délután három órákor és azután estig a kit vecsernyei imádságnak, kedves áldozat-helyen való imádságnak tartatik, ha józanon és csendes elmével vagy. Estve naphaladás alatt, csillag tetszésén vagy csillagok tetszésekor. És mikor lefekszik ugyan ágyában is, tisztaságosan, tisztességesen feküdve etc.” Ez a jegyzet a korábbi szombatos kegyesség kis praxis pietatis-a.

Az imádságos könyv viszont fokozatosan a zsidó imádságos gyakorlathoz közelíti a szombatos kegyességet. Az öt zsolnározásra szánt idő helyett a zsidó, napi háromszori imára vonatkozó szabályokat erősíti a könyv. A kéziratoknak meglehetősen nagy eltérése arra utal, hogy a héber imaszokások bevezetése is folyamatos volt és a későbbi imakönyv másolok sem tartottak minden rituális imát egyformán fontosnak. Valószínűleg Péchi is figyelemmel volt a szombatosok befogadóképességére.¹¹ Kihagyja az Izrael népének szóló imádságokat, Ábrahám lelki fiáról beszél, atyáink istene helyett pedig, a régi szent atyák istenéről. Péchi is érzékelt, hogy Eössi András hívei, vagyis az első szombatos generáció valamint az újonnan megtérők, idegenül állhattak ez előtt a héberből fordított imádság halmaz előtt, még nehezebben fogadhatták utasításait, hiszen ezek jelentősen eltértek az erdélyi és az európai gyakorlattól. Péchi ezért a rituális előírásokat gondosan igyekszik elmagyarázni az imádságos könyv használóinak. Például figyelmeztetnek az imádság elmondásakor követendő testtartásra, az imádság helyére és alkalmaira. A reggeli imádság megfelelő helyén ilyen utasítást sző a szövegbe: „Eddig veszteg ülve szokták ezeket olvasni: már következik a homida, kit fennállva, kezek lábok össze fognak háromszor napjában elmondanak... Főhajtva leborulással kezdi... Ha csak maga egyedül imádkozik, csak ez egy szentelő verset szabad elmondani, gyülekezetben tízen, ha telnek vagy többen, mindenestől szabad”¹²

A zsidó istentiszteleti gyakorlat egyes elemeinek bevezetésével viszont Péchi nem adja fel a Krisztus-hitet. Jézus egyenlő nála az Ószövetség Messiásával. A Kalocsai kódexben ránk maradt, ahol erre az imaszövegre: „emlékezzél meg szent messiásodról, az Dávid fiáról, mindenütt való híveidről és a te egész néped Izrael házáról” – a következő kommentárt fűzi: „Pál apostol igen imádkozott éjjel és nappal Izraelért és a pogányokat is arra inti. Mert a gyűker hordozza az ágakat, nem az ágak a gyűkeret.”¹³

Az imádságos könyv természetesen Péchi halála után is tovább élt. Ez nemcsak azt jelenti, hogy tovább használták, másolták, hanem azt is, hogy a másolás során módosult. A ránk maradt szombatos iratok nagy része imádságos könyv kézirat,¹⁴ melynek anyaga tükrözi

¹¹ Kohn Sámule: *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchy Simon főkancellár életére és munkájára.* Bp. 1889.230-237.

¹² Guttman – Harnos. i.m. 93. 95.

¹³ Guttman – Harnos. 459. – Utalás Róm 11, 24-31.-re.

¹⁴ Thury Zsigmond: *Szombatos kódexek bibliográfiája, különös tekintettel azok énektartalmára.* Mezőtúr, 1912. Dán Róbert i.m. 228. „a mai napig mintegy tucatnyi másolatban azonosított” imakönyv kéziratról beszél. Guttman és Harnos 25 kódexet nézett át (i.m. 9).

a szombatosság kegyességi gyakorlatát is. A változás nem véletlen műve, hanem szerves fejlődés eredménye. Ha egy ének vagy egy zsoltár a szövegbe kerül, akkor igyekszik megtartani a helyét a kialakuló imádságos-könyv szövetében. A szövegek felületes áttekintése is azt mutatja, hogy egyrészt imádságok maradnak el, másrészt énekekkel bővül az anyag. Varjas Béla szerint „több mint három és fél századon át ez a munkája lett a szombatosság hitének vezérfonalává”¹⁵ Ezért az imádságos könyv anyagának változásait, alakulásait is vizsgálat tárgyává kell tennünk.

Az imádságos könyv zsoltárszövegei is variálódtak, bár első látszatra a kódexek elrendezése, fejezetcímei azonosak. Valószínű, hogy a liturgikus érdek miatt, de az imádságos könyv zsoltárai eltérnek a Psalterium szövegétől. A zsoltárszövegek javításai is arra utalnak, hogy a kéziratokon az írói műhely tovább dolgozott.¹⁶ A legrégebbi imádságos könyv kézirat, melyet Péchi íródeákja, Bet János másolt a zsoltároknak csak a „tervrajzát” adja. Ez volt Péchi Simon első Szentersébeten írott munkája. Az is valószínűsíthető, hogy Péchi Simon és a szentersébeti fordítói, írói kör is tovább dolgozhatott a zsoltárok fordításán, hiszen a Psalterion két kézírata is több ponton eltér egymástól. Péchi zsoltármagyarázata nem szépirodalmi céllal vagy liturgikus megfontolásból készítette, hanem tudós munkaként. Ugyanakkor az imádságos könyv nem a pontos fordítást tűzi ki célul, hanem mindig szem előtt tartja az imádkozó gyülekezet érdekét. Következésképpen kizárja az oktató részeket, és ami nem ima azt mellőzi. Kihagyja az összes áldozatra vonatkozó részt, vagy a zsidó szertartás kabbalisztikus és misztikus elemeit stb.¹⁷ Ezért maradnak ki a zsoltárok hosszabb címfeliratai is és a régi zsoltározó imádság-rendre épít az is, hogy a héber imakönyvektől eltérően megszámozza a zsoltárokat.¹⁸

Kohn Sámuel, amikor a szombatos imádságos könyv szerzője után nyomozódott, azzal érvelt, hogy „az imakönyvben sűrűn előforduló zsoltárok” azért utalnak Péchire, mert „egy-től-egyig, minden további megjegyzés nélkül, szórul-szóra Péchinek 1625-1629 közt írt teljes zsoltárfordításából vannak véve”¹⁹ Már Guttman és Harnos rámutatott, hogy ez az állítás csak részben igaz. Kilenc imazsoltár – 9, 29, 30, 92, 93, 96, 100, 107, 111 – nagyon eltérő szövegű, és a többi ötvenhat zsoltár, ami az általuk kiadott teljes kéziratban van, sem egyezik szóról szóra a Psalterium ránk maradt szövegével.²⁰ Ezek a változatok, nem más szerzőt tételez fel, hiszen a variánsok azonos fordításbeli botlásokat tartalmaznak.

Egyetlen példán szeretném ennek a szövegváltozásnak tanulságait bemutatni. Ezt a 23. zsoltár, amit kétszer is megtalálunk az Andrews University imádságos-könyv kéziratában. (5-6 és 62-63.). A zsoltár a Psalteriumban így hangzik

„Pásztorom énnékem a mindenható Isten: azért nincsen semmiből fogyatkozásom.

Szép zsíros mezőkön lefektet engemet: kedves szép nyugodalmas élő vizeknél legeltet engemet.

Lelkemet nagy kegyesen meghozza, megtérengeti: igazgat az igazságnak ösvényén csak az ő szent nevéért.

Ha szintén halálos ügyemben, az halál völgyének árnyékába jutnék, nem félek mert te mellettem vagy: a te pálczád és támasztó törvényed megvigasztalnak engemet.

Asztalt terítesz énnékem ellenségeim előtt: drága olaj kenettel fejemet zsírosítván pohárom csordultig töltöd.

¹⁵ *Régi Magyar Költők Tára XVII. század. 5. Szombatos énekeke.* Sajtó alá rendezte: Varjas Béla. Akadémia. Bp. 1970. 10.

¹⁶ Guttman -Harnos (12-13. old) több példát említ erre

¹⁷ Guttman – Harnos i.m. 28-31. old.

¹⁸ Guttman – Harnos. u.o. 33-35

¹⁹ Kohn Sámuel i.m. 128

²⁰ Guttman – Harnos 18.

Tehát ily jó s gazdag irgalmasságod legyen rajtam teljes életembe: és lakjam az Úr házában mindörökkön örökké.”

Az Andrews Egyetem kéziratában, ami szemmel láthatóan gyenge, nem kiművelt kéz írása, a szombati imádság részeként ezt a szöveget olvashatjuk:

„Az Úr én pásztorom semmiből nem fogyatkozom

Siros kedves helyeken feket engemet és csendes folyóvizek mellett legeltet.

El megtéríti (?) az én lelkemet, igazgat az igazságnak ösvényére az ő nevé(ért)

Ha szintén az halálvölgye árnyékába jutnék is, nem félek gonosztól mert velem vagy, és az te vesszöd, a támaszbotod vígasztalnak meg engemet.

Tarsz (? Társz) és terítsz énelöttem, ellenségem bosszúságára megkövérítetted drága olajjal az én fejemet és pohárom kedvesen teljes.

Bizonyára a jó és irgalmasság követnek engemet életemnek minden napjaiban és lakozom a Mindenha(tónak) házában még hosszú időig.” (5-6. old)²¹

Péchi Simon ezt a zsolnárt fontosnak tartotta és bizonyára sokféle eltérő értelmezéséről tudott ennek a máig közkedvelt bibliai szakasznak. Szemmel láthatóan óvakodott az allegorizáló magyarázattól. Ezt erősíti az idézett bevezető megjegyzés is. „E zsolnárnak mysticus sensusát másutt nincsen oly ki nem olvasná, maga hordozza azt is a betű világossága, de arra is a betű szerént való magyarázattal itt is nagyobb világosság adatik; csak fárassza tudományát, elméjét a tudós olvasó. Nyomorúságból bódog állapotra jutáskor való hálaadás.” A zsolnár fontosabb képeit a magyarázatban értelmezi. A „kedves szép nyugodalmas élő vizeknél” megjegyzi: „sebes árvizekre nem viszi, hogy elkapja a víz őket, azaz veszedelmes próbákra nem veti.” Vagy azt hogy a jó pásztor a lelkemet „megtérengeti” – így értelmezi: „Poenitentia-tartás által megtérített bűneiből”. A „pálcza” értelmét pedig, így magyarázza: „Akármely veszedelmes állapotokbul, a te oktatásod vagy áldással vagy ostorozással végre csak jóra vezet.” Az ellenségeink előtt megterített asztal értelmét abban látja, hogy „királi méltóságát, abban való bódogságát megerősíti minden ellenségi ellen” Az utolsó vershez ezt a megjegyzést fűzi: „Mindezeknek feje, fő czélja az isteni tiszteletbe, szolgálatban való gyönyörűség”.

Péchi szorgos tanulmányai közben arra a felismerésre jutott, hogy „a Dekalogus, a Noé fiai-féle szabályok vagy egyszerűen a kegyesekről mondottak a héber forrásokban egységes egésznek alkotnak. (...) Ezek felismerése nyomán jutott el – és ismét más irányból, mint elődei – ahhoz a régi szombatos igazsághoz, hogy a 'szentekkel' csak az várhatja bizalommal a Jézus-Messias eljövetelét, aki a 'Mózes székében ülő írástudók' követésével eleget tesz Isten 'igaz akarata' végrehajtásának”.²² A szombatosok számára az imádságos könyv benne a zsolnárok az atyák, a Mózes székében ülő írástudók (v.ö. Mt. 23, 2) követésének segédeszköze volt. Ez a hit hozta létre az erdélyi szombatoság egyedülálló irodalmát.

²¹ A kézirat 62-63. oldalán található variáció némileg eltér. Guttman – Harmos szövege simább (163. old)

²² Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*. Akadémiai K. Bp. 1987. 221.

